

Sámi historjjálaš riektevuogádagat – muhtun fuopmášumit

STEINAR PEDERSEN

Norgga gonagas Harald V oassálasttii 24.6.2004 Sis-Finnmárkku diggegotti rahpamii Deanus. Dát diggegoddi gokčá dan vihtta gieldda Finnmarkkus, mat ollásit gullet sámi giellalága doaibmaguvlui. Diggegoddi lea oassi Norgga dábálaš duopmostuollosystemas, muhto doaibmá guovttegielaláčat, ja dakko bokte lea nannemin sámeviel hálliid riektesihkkarvuoda dán guovllus.

Vaikko vel dát duopmostuollu doaibmá ge Norgga dábálaš lágaid mielde, de lea dattetge gohčoduvvon maid sámi duopmostuollun. Ja – lea duodaid ge áiggis áigái čájehan buori áddejumi sámi riektejurddašeamis duomuid cealkkedettiin.

Dás in áiggo eanet dadjat Sis-Finnmárkku diggegottis muhto geahčastit historjái gávnnahandihti makkár duopmostuolloortnegat sápmelaččain alddiineaset leat leamaš. Dán oktavuodas lea vuosttažettiin lunddolaš čujuhit daid ortnegiidda mat nuortasámiin ledje. Daid lea suoma dutki Väinö Tanner – vuđolaš dutkama vuodul Beahcánguovllus 1920-logus – dahkan dovddusin.¹

Su oaidnu lea ahte sámiid servodagat dolin ledje bures organiserejuvvon.

¹ Buot mii dás boahá ovdan nuortasámiid riektevuogádagas, lea vižžojuvvon girjjis Tanner 1929: 344, 365–370.

Dán organiseremii gulai maiddái siskkáldas riektevuogádat. Iešguđege siidda «ráđđehussii», *norrasii* dahje *sobbarii*, gulai gozihit riekteortnega.

Dađe mielde go Tanner vásihii, lei noras álgo ja áidna riektehuksejeaddji eiseváldi. Norrasii gulai meannudit sihke stuorát ja smávit rihkkumušaid servodaga njuolggadusaid vuostá. Dán sáhtii dahkat ieš dahje ávžžuhusaid vuodul, iežas dahje eará siiddaid lahtuid beales. Noras sihke dutkkai, áššáiduhtii ja dubmii iešguđege áššis. Áššálaš, dahje balahuvvon áššálaš, gohčohalai oktan vihtaniin norrasii, ja lei maid vuohkin mannat geahča-deamen báikki ovdal ášši meannudeami.

Okta áibbas sierra dutkanvuohki lei go noaidi, su sierralágan máhtolašvuodain, sáhtii oaidnit áššálačča ámadaju čázis dahje teajas. Vuoiŋŋalaš fámuin de sáhtii bágget áššálačča dovddastit, dahje – jus lei suola – váikkuhit sutnje nu ahte máhcahii suolagálvvuid eaiggádii. Tanner namaha ovttá ovdamearkka 1925:s goas dát vuohki ain doaimmai.

Dološ nuortasámi kriminálanjuolggadusat ledje hui garrasat. Olbmot ain muite daid vássán ránggástanvugiid, goas norrasis lei rájehis ránggástanváldi. Olmmošgoddimis lei jápminduopmu. Dat čađahuvvui dan láhkai, ahte liika gávuhuvvui ja áššáláš čadnojuvvui dasa gitta – ámadadju ámadaju vuostá. Dasto biddjuiga hávdái mii gulul devdojuvvui. Dálvit ges lei eará steavlidanvuohki. Dalle čulle ráiggi jikŋii ja dikte vearmedahkki heaŋgát rutnis muhtun diimmu, ovdal go hoigadedje su jieŋa vuollái. Eamidat geat ledje leamaš ovttas eará olmmáiolbmuiguin boldojuvvojedje, ja behtolaš vuordnumis suorbma čuolastuvvui eret.

Dát ránggástanvuogit gulle hui dološ áigái, go 1517:s juo lei mearriduvvon ahte vissis vearmedaguid galge dubmet Ruošša eiseválddit, muhto rievttis dahje dikkis ledje mielde maiddái eanemus árvvus adnojuvvon sámit. Roava vearmedahkkit gal ollásit galge dubmehallat Ruošša eiseválddiide. Liikká Tanner muitala ahte noras, ain 1800-logus, dubmii olmmošgoddiid, ja attii sin Ruošša eiseválddiid ránggášteapmái ja Sibirjái sáddemii.

Mearkkašanveara lea maiddái ahte sámi duopmostuollu muhtin muddui dubmii maiddái earáid. Ain 1919:s lea ovdamearka das mo Suoma ođđaási bárdni dohkkehii duomu máksit sáhku ja maiddái gillát muorain cápma-hallama.

Okta mii dieđusge lei hui dehálaš ovddeš sápmelaččaide, lei sáivaguolle- ja fuođdobivdu. Noras gozihii maid dieid beliid ja ránggáštii sin, geat rihkko ealáhusaide guoskevaš njuolggadusaid. Son gii bijai bivdorsttegiid eará bearrašiid eatnamii, suoládii sállasa earáid bivdosiin, sáhtii vásihit soames jagi bivdogildosa ja gildosa oassálastit norrasa divaštallamiidda dan áigodagas.

Noras maid bearráigeahčai siiddaolbmuid morála láhttema, ja earenomážit jos ledje dakkárat geat eai váldán vára bearrašis. Jugešvuodas váruhuvvui, muhto juhkki maid sáhtii massit smávit dahje stuorát oasi siidda oktasaš boađuin. Jos dát ii ávkkuhan, bidje su Ruošša eiseválddiid gieđahallamii. Dákkár áitta galgai lean hui ávkkálaš.

Tannera dutkamuša vuodul orru čielggas, ahte dán nuortasámi guovllus leamaš sámi duopmostuolloortnet gitta 1900-logu álggogeahčai. Dieđusge galgá leat várrugas cealkit ahte ná ledje sámi servodagat ja siiddat organisterejuvvon juohke sámi guovllus – go čielga gáldut eai gávdno. Dás in čiejo eanet dasa, muhto čujuhan dan vuđolaš árvoštallamii mii bohtá ovdan Bjørnar Olsen ja Lars Ivar Hansen girjjis *Samenes historie frem til 1750*. Doppe soai geahčadeaba ollu beliid Tannera dutkamušas, ja man viidát su bohtosat leat doallevaččat buot sámi servodagaid dáfus. Muhto – maiddái soai ge miediheaba ahte Tanner čujuhii dehálaš beliide, mat uhccit eanet leat gávdnon earáge dološ sámi servodagain Davvikalohtas. (Hansen – Olsen 2004: 176–184.)

Sámeriekti – *Lapperetten* – sámiid siskkáldas duopmostuollu

Jagi 1751 gessojuvvui bissovaš rádjá Norgga ja Ruota gaskii. Rádjasoahpamuššii lasihuvvui nu gohčoduvvon *Lappekodisilla*, mii earret eará mearridii mo sámit galge válljet stáhtigullevažvuoda, muhto maiddái dovddastii riikkarájáid rasttildeaddji sápmelaččaide viiddes ealáhusvuoigatvuođaid nuppi riikkas.

Deháleamos lei go kodusilla nannii sápmelaččaide ollislaš vejolašvuoda geavahit árbevieru mielde eatnamiid ja čáziid goappáge bealde odđa rájá. Dat sámit geat johte rájá rastá bohccuiguin, ožžo maiddái bealátkeahkesvuoda jos mat soahtedilli čuožžilii Danmárku-Norgga ja Ruota (Suoma) gaskii.

Sierra sámi leansmánnes ja lávdeolbmáin lei maid stuorra váldi hálddašit rádjarašttilanfárreimid.

Dat mii min oktavuodas lea earenoamáš miellagiddevaš, lea kodusilla § 22, mas ásahevvui sierra sámi duopmostuollu. Dat čuodjá ná:

«Go šaddá riidu ovttá ja seamma beali sámiid gaskii, joga sin fárreimid birra ja dan báikkis, gos sii áigot johtingaskkaset orrut, dahje láhpon bohccuid, doaruid, unna vealgegáibádusaid mat eai mana badjel guovttenuppelot dála silbaruđa dahje njealji dánskalaš riikkadála, árbejuogu dahje eará unna áššiid geažil mat gusket sámelágádussii erenoamážit dahje sápmelaččaid árbevieruide, galget dakkáraš áššit, dađe miel go dat eai sáhte soabahallot, dallánaga čovdojuvvot dan seamma beali sámeleansmánne ja su guovtti lávdealbmá doaimmas ja jos áššálaččat eaba hálit doalvut ášši gihligotti gearregiidda dan seammás njulgejuvvot, dasa geahčakeahhtá man bealde rájá dáhpáhus lea deaivan dahje ášši čujuhuvvon. Muhto jos diekkár áššit šaddet sierra álbmogiid gullevaš oasálaččaid gaskii dahjege Ruota ja Norgga sápmelačča gaskii, dalle šaddá alaguoddi beali leansmánne ja lávdealbmáid doaimman dallánaga addit das duomu vuoigatvuoda ráđđenguovllus fuolakeahhtá, čađahit duomu jos dan vuostá ii váidojuvvo; dattetge nu ahte vuoigatvuodas lea vástideaddji bealis guokte lávdealbmá ja ahte dan seammá beali leansman galgá beassat leat mielde vástideaddji bealušteaddjin ja áiccaalmmájin, juos nu gáibiduvvo, buot dát mávssuhaga máinnašuvvon vehkiide guktuid dáhpáhusain. Dalle go goabbá nu áššálaččain lea duhtameahhtun dán sámerievtti doaimmahussii ja háliida fievrridit ášši ovddos, galgá váidda dáhpáhusvat gihligotterievttis dahje bögde-rievttis dađe miel gos dáhpáhus lea geavvan dahje go gažaldagas lea árbejuohku, doppe gosa jábmi lea eallináiggistis gullan.»²

Dát lei dat nu gohčoduvvon *Lapperetten* dahjege sámeriekti. Lea divaštallojuvvon, mo dát riekti doaimmai ja man muddui dat lei bákkolaš vuosttaš duopmostuollu vissis áššiin.

Bealistan ádden sihke dánskka ja ruota teavstta dan láhkai, ahte earet eará

² Samuli Aikio jorgalus, man ožžon sus 17.9.86.

dákkár sámi áššiid *galggai* meannudit sámerievttis, ovdal go daid sáhtii guoddalit stáhtalaš riektevuogadahkii:

- rádjaraštildeapmi, ja gos sii galge orrut go bohte nuppe beallai rájá
- maston bohccot, doarrumat ja smávva vealgeáššit
- árbejuogut
- sámelágáduš («*Lappevæsenet*») ja sámiid árbevierut

Jos sámerievttis ii lean vejolaš riidaleaddjiid beliid soabadahttit, galggai sámeleansmánni ja su guokte lávdeolbmá dakkaviđe dubmet áššis. Jos duopmu ii guoddaluvvon gihligotteriektái³, sáhte sii maiddá bidjat dan fápmui, beroškeahtá guđe riikkas ášši lei čuožžilan dahje válđojuvvon meannudeapmái.

Jos lei sáhka áššiin mat guske guovtti riikka sámiide, galggai riekti ain leat seamma láhkai oktii biddjon go aiddo namahuvvon ovdamearkkas, muhto lasihuvvot guvttiin lávdeolbmáin áššáiduhhton olbmo bealis. Dasa lassin sáhtii su sámeleansmánni leat mielde bealušteaddjin.

Jos ášši ii guoddaluvvon, lei maiddá dákkár oktavuodain rievttis dahje dikkis válđi sihke dubmet ja ollašuhttit duomu – beroškeahtá guđe riikkas ášši lei vuolgán. Muhto – jos guđege bealli lei duhtameahtun dupmui, sáhtii dan guoddalit gihligotteriektái dan riikkas gos ášši lei čuožžilan. Áidna áššit mat eai čuvvon dien válđonjuolggadusa, ledje árbejuogut. Daid galggai giedahallat dan riikkas gosa rohkki lei gullan.

Sámi riekti – bákkolaš, vuosttaš instánsa duopmostuollu

Lean ovdalis čuoččuhan ahte vassis áššesurggiid *galggai* meannudit sámerievttis ovdal go daid sáhtii guoddalit stáhtalaš riektesystemii. Nuppiin earáin lea nubbi eará oaidnu. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi Norggas árvoštalai 1984 ášši nu ahte guktot bealit sáhtiiga garvit sámerievtti ja gáibidit njuolggá meannudeami gihligotterievttis (NOU 1984:218: 17).

Mu mielas dat ii leat doallevaž. Vaikko vel dánskka vuodđoteavsttas čuožžu

³ Mun geavahan dán artihkkalis S. Aikio jorgalusa *gihligotteriekti*. Dánskka teavsttas dat lea «*Bøjde- eller Herredsret*», ruota teavsttas fas «*Häradsrätt eller Bögderätt*».

veháš eahpečielgasit, namalassii ahte sámeleansmánni ja lávdeolbmát *sáhttet* («*kan*») dubmet ja čadahit duomu, ferte dattetge váldit vuhtii dan oppalaš áššemeannudanvuogi, maid § 22 ektuda. Dat lea ná:

Ášši galggai vuos biddjot soabadeapmái sámerievttis. Go paragráfa maid attii vejolašvuoda guoddalit ášši gihligotteriektái, lea lunddolaš navdit ahte jos ášši ii lean soabadeames, de *galggai* sámeriekti cealkit duomu. Dákkár oaidnu nannejuvvo ruota teavsttas mas daddjo ahte dakkár áššiid, mat eai lean soabadeames, *galge* («*skola*») dan seammás mearridit sámeleansmánni ja lávdeolbmát. Dat čájeha ahte sámeriekti lei bákkolaš, vuosttaš instánsa duopmostuollu daid siviila- ja ránggáštušáššiin, mat leat namahuvvon 22. paragráfas.

Dát šaddá vel čielgasabbo go geahčadat, maid 23. paragráfa mearridii: «*Buot eará áššit sámiid gaskkas, ležžet sii seammá eatnamii dahje sierra eatnamiidda gullevaččat, šaddet dábálaš bøjde- dahje gihligotteriektái*»⁴ Go dás daddjo ahte «*buot eará áššit*» gullet dábálaš rivttiide, de dat ge duodašta ahte vassis áššesuorggit namahuvvon nuppegoalmmátlot paragráfas, vuos *galge* sámerievttis meannuduvvot, ovdal dainna sáhtii mannat viidásabbot.

Sámiin lei sierra ovddasteapmi gihligotterivttiin nuppe beal rájá

Dat mii guoskkai daidda sámiide gullevaš áššiide, maid galggai meannudit njuolgga dábálaš vuolimuš riektedásiin goappáge riikkas, lei mearriduvvon ahte áššáskuhttin, dubmen ja duomu čadaheapmi galggai dahkkojuvvot dan riikkas gos dáhpáhus lei deaividan (§ 23). Muhto diedusge lei doppe maid vejolašvuolta ášši guoddalit alit riektedássái.

Mii muđui guoská gihligotteriektái, oaidnit ahte prinsihppa mii bohtá hui čielgasit ovdan njuolggadusain sámerievtti hárrái – sámit galge lean mielde dubmemin sámiid – maiddái čuvvojuvvo dán riektedásis. Njuolggadus lei nu ahte jos okta oasálaččain áššis lei nuppe beallai rájá gulli sápmelaš, dahje dahku lei deaividan vieris riikka sápmelačča dahje su opmodaga ektui, galggai gihligotteriekti nannejuvvot guvttiin sámi lávdeolbmáin geat leigga

⁴ Čáli ieš lea sárgon vuollái.

eret su riikkas. Dan guoktás galggai lean seammá ánsu, vuoigatvuohta ja váldi go daid eará lávdeolbmáin gihligotterievttis. Nu go sámerievttis, sáhtii dan vieris sápmelačča leansmanni oassálastit diggái, sutnje bealušteaddjin ja válddálazžan.

§ 23 maiddá sisdoalai njuolggadusaid man láhkai áššiin galggai meannudit. Jos dat guokte vieris lávdeolbmá leigga lágalaččat gohčohallan, muhto eaba dattetge bohtán, dalle galge sudno sadjái nammaduvvot guokte eará nuppi riikii gulli jierpmálaš ja rehálaš sápmelačča. Jos dakkár nammadeapmi ge ii lean vejolaš, de easkka sáhtii ášši meannudit dábálaš rievttis, nuppe beal rájá mielduopmáriid haga.

§ 24 celkkii ahte jus lágalaččat gohčohallon, lei nuppe beal rájá sámiin – sihke osolaččain ja vihtaniin – geatnegasvuohta bohtit, vástidandihtii iežas ovddas dahje vihtanuššat. Jus áššáiduvvon ii bohtán, almmatge duođalaš siva dieđiheami, galggai ášši meannuduvvot dego son livččii dikkis. Muhto – jos áššáiduvvon mañit dikkis sáhtii duođaštít ahte sus ii lean leamaš vejolašvuohta bohtit, ii ge lean vejolaš dan diggái dieđihit, sáhtii ášši fas ollásit odđasit meannuduvvot.

Ášši sáhtii automáhtalaččat mañidit maiddá eará sivaid geažil. Dat lei jus gohččojuvvon vihtanat eai bohtán. Dakkár oktavuodain § 24 mearridii, ahte jus sii ledje nu dehálaččat ahte ášši ii lean čuvgemis sin haga, de galggai ášši mañidit mañit diggečoahkkaneapmái.

Duomu almmuheapmái ge ledje hui dárkilis njuolggadusat. Ja – duopmárat ožžo garra váruhusa: «*Jos gii ge nu duopmáriin rihkku man nu dán soahpamuššii čállon njuolggadusa vuostá, de lehkos son massán virggis*» (§ 23).

Nu go dás leat oaidnán de galggai sámeriekti ja gihligotteriekti meannudit buot áššiid gos nuppi riikka sámit ledje osolažžan. Áidna spiehkasteapmi dás lei jus okta sápmelaš báhtarii rájá rastá dakkár vearredagu dihtii mas sáhtii oažžut jápminuomu. Dalle suinna galggai meannudit nu go eará Norgga dahje Ruota vuollásaččaiguin.

Lei go sámeriekti doaimmas?

Lappekodisillas maid ledje eará njuolggadusat, mat galge sámiid riektesi hkkarvuoda nannet. Dás eat árvoštala daid beliid eanet, muhto jearrat – lei go sámeriekti doaimmas? Go – dat diedusge lea nu ahte vaikko vel ledje virggálaš mearrádusat mo ássit *galge* doaimmat, de dat ii dárbbáš máksit ahte dat čuvvojuvvojedje, ja ahte sámeriekti duodaid lei doaimmas.

Norgga sisriikkadepartemeantta čiegus čilgehusas Stuorradiggái 1854, mo *Lappekodisilla* lei doaimman Suoma-Norgga rájá alde vássán čuohtejagis ovdal 1852⁵, guoskkahuvvo maid § 22 ja sámeriekti. Departemeanta orui dan oainnus ahte dát riekti álggos lei leamaš doaimmas, muhto sierra báikkálaš sivaidd geažil lei heaitán doaimmamis. (Indredepartementet 1854: 11/23.)

Sullasaš gova addá maid Göran Hallquist barggustis sámerievtti birra. Son čállá ahte dát riekti lei heaitán doaimmamis Ruotas 1800-logu álggogeahčen (Hallquist 1982: 60), ii ge gávndan sámerievtti birra ovttage čálalaš gáldu Ruota bealde, dahje ahte dás livčče guoddaluvvon gihligotteriektái. Su čilgehus dasa lea ahte guoddaleamit sáhttet leat registrerejuvvon dakkár áššin, mat leat loktejuvvon njuolggá namahuvvon riektedássái (Hallquist 1982: 51).

Nubbi eará čilgehus manin eat gávna eanet čálalas gálduid dán rievtti hárrái, sáhttá leat ahte das, ahte sámeleansmánniin ii lean beavdegirje- dahje bábervuorkáortnet. Váilevaš čállingelbbolašvuolta lea maid okta vejolaš čilgehus.

Deanuleagis, dan áigge Norgga-Ruota rájá alde, dattetge gávndo 1800-logu álggogeahčen okta ovdamearka, mas sámerievtti áššemeannudannjuolggadusat árvoštallojuvvojedje. Duogáš dasa lei go buollái nágggu Norgga beal Kárášjoga ja Ruota beal Ohcejoga sámiid gaskii Deanu luossabivddu alde. Kárášjoga sámit sivahalle ohcejohlaččaid, geat bivde vuollelabbos, geavahit lobihis buođu, mii galggai lean roassun sin luossabivdui (Pedersen 1989: 197–, 2006: 94–).

Dán áššis oaidnit mo earenomážit Danmárku-Norgga eiseválddit geavahedje

⁵ Muittuhastán ahte ovdal 1809 dát lei Norgga ja Ruota gaskasaš rádjá.

sámerievtti njuolggadusaid iežasit beale sámiide ávkin.⁶ Dattetge eai gáibidan ášši dievaslaččat meannuduvvot sámerievttiparagráfa mielde. Dan sadjái addui váldi kommišuvdnii mas goabbat beal eiseválddit ledje ovddastuvvon. Muhto – dát kommišuvnnameannudeapmi čađahuvvui dakkár vuogi mielde, ahte guktui beal sámiin lei váikkuhanvejolašvuhta – sullii daid prinsihpaid mielde mat kodusilla 23. paragráfas ledje, gos sámiin lei váikkuhanvuoigatvuhta vuosttaš instánsa duopmostuoluin nuppe beal rájá.

Dán luossariidoáššis maid boahá čielggasin ahte duopmáriid geatnegasvuodát namahuvvon paragráfas gozihuvvojedje hui garrasit. Vuosttaš geardde go ášši lei ovdan Ohcejoga gihligotterievttis, Ruota beal duopmár ii lean doarvái dárkilit čuvvon njuolggadusaid, mo nuppi riikka sámi lávdeolbmáid gohččut Ohcejohkii diggái. Ášši manai Wasa hoavvariektái gos duopmár duomu bokte manahii duopmárvirggis.

Vaikko vel illá ge gávdnojit čálalaš gáldut mat čujuhit sámeriektái, leat liikká hirpmástuhtti uhccán nággofáttát dábálaš almmolaš dikkiin, go Ohcejoga ja Anára geavaha ovdamearkan. Isak Fellman earet eará čállá ahte nuppi oasis 1700-logus ledje dikkit, gosa ii lean ii oktage ášši dieđihuvvon – dahje gos ii gávdnon nu gohčoduvvon «*allment ärende*». Dakkár oktavuodain ii lean duopmáris eará go merket dan dikki beavdegirjái. Muhtumin ii oppa dan ge dahkan, muhto dieđihii njuolgga hoavvariektái ahte eai lean leamaš áššit maid giedahallat dikkis. Ohcejoga ja Anára diggeguovllus goittot golbmii gárttai nu, gaskal 1766 ja 1802 (Fellman, I. 1912: LI).

Okta sivva dasa, maid Isak Fellman namaha, lea ahte dien áigodagas diggi dollojuvvui Bealdovuomis, mii lei guhkkín eret namahuvvon diggeguovlluin, ja dat sáhtii váikkuhit manin diggeáššit váilo. Muhto lea go liikká válđočilgehus gávdnamis? Sáhtii go lean nu ahte áššit meannuduvvojedje sámerievttis, ja olbmot doahhtaledje dan mii doppe mearriduvvui.

Dan oktavuodas lea lunddolaš bidjat fuopmášumi Jacob Fellmana dieđuide Anáris ja Ohcejogas 1820-logus. Vaikko vel dát leat ge veháš maŋŋá dan

⁶ Dát ášši ii oppanassiige guoskka boazodollui, ja čájeha ahte Norgga beal sámi vuoigatvuodá-lávdegotti árvvoštallan, ahte kodusilla § 22 dušše guoskkai boazosámiid riektedillái, ii doala ollásit deaivása (NOU 1984:18: 172).

áigodaga man birra Isak Fellman čállá, lea liikká navdimis ahte dilálaš-
vuodat eai lean rievdan nu sakka moattelot jagis, dahje maŋŋá go Suopma
lurvejuvvui Ruotas 1809 ja šattai sierra riikan Ruošša cára vuollái.

Jacob Fellman govvida sámi servodaga gos siskkáldas sámi riektevuogádagas
lei guovddáš sadji.⁷ Dan dábálaš stáhtalaš riektevuogádaga bálddas lei nama-
lassii maiddái sámeriekti – dahje «*Kotakäräjät*». Das lei gihli- dahje sáme-
leansmánni ovddasteddji. (Fellman, J. 1906 III: 12.) Dan oktavuodas lea
lunddolaš jearrat: Lei go «*Kotakäräjät*» váldosivva manin nákkut sámiid
gaskkas nu hárve bohte ovdan dábálaš dikkiin?

Dien namahuvvon rievttis lei váldi meannudit nággo- ja buhtadusáššiid,
mat gulle siidaleansmánne guvlui. Fellmana árvvoštallama mielde dát riekti
dahje diggi mearridii ollu dakkár áššiin – osolaččaid duđavašvuhtii – mat
muđui ledje bohtit almmolaš duopmostuoluid ovdii. Dát lei maiddái eise-
válddiid duopmáriid miela mielde, go oidne mo áššit doibme, ja maiddái
ávžžuhedje sámiid joatkit meannudahttit áššiideaset sámerievttis, ii ge buktit
daid dábálaš duopmostuoluide. (Fellman, J. 1906 I: 147.)

Sivva manin sámit bidje stuorrát luohttámuša iežaset riektevuogádahkii, lei
maid gávdnamis das go sii eai lean hárjánan almmolaš dikkiide. Olbmot
maiddái fertejedje máksit jos dohko dolvo áššiideaset. Dasa lassin giella-
válttisvuodat ledje duogázin go sámit eai orron luohttimin stáhtalaš duopmo-
stuoluide, go dulkka geavaheapmi mánggii lei dagahan ahte dat, gii lei galgat
vuoitit, lei vuoittahallan. Dakko bokte ledje čuožžilan ollu fasttes máidnasat
riektevuogádaga birra. Fellman muitala ahte olbmot measta álo dohkkehedje
sámerievtti mearrádusaid, vaikko vel ii lean makkár ge gielddus doalvut
ášši dábálaš duopmostullui, jos dan vuos ledje meannudan siskkáldas sámi
riektevuogádagas. Muhto – ii lean goassige beaggán guoddaleapmi stáhtalaš
duopmostullui. (Fellman, J. 1906 III: 351, 361.) Lea maid mearkkašaveara
ahte vaikko vel Jacob Fellman ii namat Lappekodisilla sámi riekteortnega,
son namaha dan vuogádahkii sulastahtti guoddalanortnega, mii bohtá
ovdan 22. paragrafas – sámi rievtti hárrái.

Fellmana áigge maid leat eará gáldut, mat muitalit sámiid riektevuogádagas.

⁷ Son addá veháš ruossalas dieđuid mo dát sámi riektevuogádat doaimmai, muhto dat sáhtá
vuolgat das go ii doarvái bures dárkkot mat dieđut gullet Anárii ja mat gusket Ohcejohkii.

Suoma leanahearrá von Born 1823:s earet eará geažida, ahte sámeleansmánni dubmii smávit nággioáššiin ja eará áššit ges gulle gihligoddái (Born, von 1843: 297). Dán lea váttis áddet eará láhkai go ahte son čujuha sámeriektái – dahje dan vuogádahkii maid gávdat kodisilla paragrafas 22.

Árvádallan ahte son dás oaivvilda sámerievtti, šaddá duohtan go muhtin vuollečujuhusas čilge makkár gaskaoamit gávdnjit nággioáššiid čoavdimis rájá alde, ja das namaha Ruota hoavvarievtti breava miessemánu 6. b. 1752 (Born, von: 1843: 297). Das gerdojuvvojit justa dat oasit kodisillas, mat gusket riektesihkkarvuhtii. Dasa lassin vel čujuha girjái, mii 1761 lei almmuhuvvon ja gos oppa kodisilla lei gávdnamis.⁸

Von Born dieđut maiddái orrot čájeheamen, ahte Lappekodisilla riektevuogá-daga njuolggadusat ain ledje fámus maŋŋá go Suopma šattai sturraoaivugasvuohtan Ruošša cára vuollái 1809. Oaidnit seammá gova Norggas ja Ruotas. Sámeriekti doppe maid árvoštallojuvvui áshussan, mii galgai geavahuvvot. Gonagaslaš breavas maid Ruota ja Norgga gonagas almmuhii 4.11.1817, bohtá ovdan ahte jos čuožžilii nágnu boazosámiid gaskii buhtadusaid máksimis vahágiid ovddas maid bohccot ledje dagahan, galge dákkár áššit mearriduvvot sámerievttis. Ja – nu go kodisilla 22. paragrafas bohtá ovdan, dán mearrádusas sáhtii guoddalit gihligoddái (Pedersen 2006: 275).

Kodisilla ođasmahttináigumušat 1830-logus: Sámeriekti ja lágasteapmi

Álggogeahčen 1830-logu šattai ollu sáhka kodisilla mearkašumis Norgga-Suoma rájá alde, ja šiehtadallui maid ođasmahttit kodisilla dán guovllu várás.⁹ Norgga bealde lei earenomážit Nuorta-Finnmárkku fáldi, Cappelen, hui ángir dáinna doaimmain. Son oaivvildii, ámtamánne doarjagiin, ahte nákkut sámi rádjaássiid gaskkas, galge meannuduvvot dego siskkáldas sámi áššit. Dan oktavuodas maid čujuhii njuolgga Lappekodisilla 22. paragrafii. Dán áigodagas maid oaidnit ahte sáttagottit maid Suoma beal sámit Deanuleagis sáddejedje almmolaš ráđđádallančoahkkimiidda Norgii, ledje välljejuvvon sámerievtti prinsihpaid mielde.

⁸ Dán ášši: Gč. maid Pedersen 2006: 133–134.

⁹ Vuoddu dán vuollekapihttalii lea gávdnamis Pedersen 2006, kap. 5.7.

Vaikko vel ledje ge máŋga šiehtadallanvuoru kodusilla hárrái gitta 1851 rádjai, bealit liikká eai juksan ovttaoaivilvuoda, ja rádjá Norgga ja Suoma gaskkas giddejuvvui boazojohtimiid ja mearrabivddu hárrái 1852.¹⁰ Dat mávssii ahte 1751-njuolggadusat, earet eará riektivuogádaga ektui, ain ledje fámus dan rádjai. Dan oaidnit čielgasit omd. Ohcejoga leansmánni áššemeannudeamis. Čálašemiin Norgga beal eiseválddiiguin jagiid 1839–44 čujuhii máŋgii juridihkalaš áššiid guoskat sámiide goappat beal rájá. Dáid čálašemiin maid bohtá ovdan ahte su oainnu mielde, kodusilla ii guoskan dušše boazosámiide muhto maiddá fástá ássiide, dahje daid nu gohčuduvvon guollebivdi sámiide – «*fiskare lappar*».

Sullasaš oainnut maid ihtet Norgga beal gálduin. Vuosttaš oasis 1840-logus Norgga ráđđehusa oaidnu lei ahte riiddut, mat vulge boazojohtimiin – lehkoset dát riiddut boazodoalliid gaskkas dahje dakkárat gos dálonsámit maid ledje oasálaččat – galge meannuduvvot ja čovdojuvvot sámerievttis.

Loahpaheapmi

Dás lea oanehaččat čájehuvvon ahte sámiin leat leamaš duopmostuolloortnegat viehka viiddis válddiin. Dákkár duopmostuoluid dovdat earenoamážit nuortasámiid guovlluin. Oarjelabbos, Norggas, Ruotas ja Suomas, maiddá lei sierra sámi duopmostuollu, sámeriekti – *Lapperetten* – mii vuodđuduvai Lappekodusillii 1751.

Dakko bokte addojuvvui sámiid iežaset háldui dubmet sámiid siskkáldas áššiid. Dasa lassin vel mearriduvvui Lappekodusillas, ahte go dábalaš riektivuogádagas gihligotti dásis meannudedje nuppi riikka sápmelažžii guoski ášši, galge vel vižžojuvvot guokte, su beale sápmelačča mielduopmárin. Vuodđojurdda lei ahte sámit galge lean mielde dubmemin sámiid.

Suoma ja Norgga gaskkas dát mearráduusat ledje virggálaččat fámus dassái go boazojohtimat gildojuvvojedje rájá rastá 1852. Muhto berret dan dihtii muihtus atnit, ahte kodusilla liikká ii leat ii goassige virggálaččat heaittihuvvon dán rájá alde.

¹⁰ Palmstierna (1932) addá hui buorre duogáža dáid šiehtadallamiidda, ja mo dat čadahuvvojedje.

Goittot Norggas dáruiduhttinpolitihkka 1800-logu gaskkamuttu manjá, caggiojuvvui hui nannosit addimis saji sámiid árbevieruide ja riekteáddejupmái almmolaš riektevuogádagas. Dál lea fas vejolaš gulahallat dákkár áššiid birra, ja mo riektesystema fas sáhtášii fátmastit sámie riektejurddašemi beaivválaš doaimmastis. Ođđa diggegoddi Finnmárkku sámie giellalágaguovllu gielddain lea várrugas álgu dan guvlui.

Girjálášvuohta

- BORN, S.F. VON 1843: Relation om förhållandet med gränsen emellan Norrige och Finland (Čilgehus Suoma senahtii, 26.7.1823.) – *Suomi*. Helsingfors: Finska litteratursällskapet.
- FELLMAN, ISAK 1912: *Handlingar och uppsatser angående finska Lappmarken och lapparne. III*. Helsingfors: Finska litteratursällskapet.
- FELLMAN, JACOB 1906: *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken I, III og IV*. Helsingfors: Finska litteratursällskapet.
- HALLQUIST, GÖRAN 1982: *Lapp-Rätten - ett element i Nordens första samelagstiftning 1751*. Uppsats i tillämpade studier. Rättshistoria vid Lunds universitet.
- HANSEN, LARS IVAR 1989: Hvilken betydning fikk de dansk-norske og svenske lokalundersøkelser for utformingen av codicillen? – Lars-Nila Lasko (doaim.), *Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?* s. 23–61. Diedut 1/1989. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- HANSEN, LARS IVAR – OLSEN, BJØRNAR 2004: *Samenes historie fram til 1750*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- HYVÄRINEN, HEIKKI: Lapprätten – ett eget samiskt rättssystem? – Lars-Nila Lasko (doaim.), *Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?* s. 103–127. Diedut 1/1989. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- INDREDEPARTEMENTET (ID): *Departementet for det Indres af den norske Regjering under 31te Mai 1854 tiltraadte underdanigste Indstilling*. Kristiania. (Prentekeahates.)
- MODÉE, R. G 1756: *Utdrag utur alla ifrån 1749 års slut utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner och Publicationer, etc. Femte Delen til 1754 Års slut*. Stockholm.
- NOU 1984:18. *Om samenes rettsstilling*. Oslo.

- PALMSTIERNA, C.-F 1932: *Sverige, Ryssland och England 1833-55. Kring novembertraktatens förutsättningar*. Stockholm.
- PEDERSEN, STEINAR 1989: Kodisillen – en generell sikring av rettighetene til «Den Lappiske Nation»? – Lars-Nila Lasko (doaim.), *Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?* s. 192–216. Diedut 1/1989. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- 2006: *Lappekodisillen i nord 1751-1859 – Fra grenseavtale og sikring av samenes rettigheter til grensesperring og samisk ulykke*. Nákkosgirji. Tromsø: Institutt for historie, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø.
- SOLEM, ERIK 1970 (1933): *Lappiske rettsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- TANNER, VÄINÖ 1929: *Antropogeografiska studier inom Petsamo-området. I. Skolt-Lapparna*. Fennia 49:4. Helsingfors: Societas geographica Fenniae.

Sami historical legal systems

The East- or Skoltsami societies had an ancient internal Sami court system, which existed until the beginning of the twentieth century. Although there is little empirical evidence, it is likely to assume that such Sami legal systems have existed in other Sami areas, as well.

The final border between Norway and Sweden (Finland), affecting large Sami areas, was drawn in 1751. To safeguard the future of the «*Saami Nation*», the involved states made an addition to the border-treaty itself, by which the rights of the Samis were confirmed – the Lapp Codicil. There an internal Sami legal system, including its own *Sami court* was reaffirmed or established. In certain areas the court was a court of first instance. It had the competence to judge and execute the judgements, if not appealed, even across the border. The principle was that Samis should judge Samis – a principle which was also applied in the official courts of first instance. When a Sami from Sweden was charged in Norway, for example, two of his fellow Samis should take seats in the court in Norway, and vice versa.

This article also indicates that until 1809 the measures in the Lapp Codicil concerning Sami legal rights on the Norwegian-Finnish border and, between 1751 and 1852, on the northernmost part of the Norwegian-Swedish border were respected by the authorities on both sides.

Steinar Pedersen

Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš
steinar@sami-eg.no